

וכדמשמע גם כן מהלשון אתהפיכא דמשמע ממילא ומעצמו בלא דעתו אלא שהיה קצת פשיעות על שלא השגיח שלא יתהפך, ושם אינו דבר של הנאה שיהיה לתשובת המשקל של ההנאה מהאיסור – אבל עיקר התענית הוא במקום קרבן כמבואר בברכות יז.... והרי גם עובר אמצות עשה דמוחלין על ידי התשובה מיד גם כן מביא עולה לדורות, ועתה שאין לו קרבנות, התענית הוא במקום דורון הקרבן... (מתוך תקנת השבין עמ' 134).

דף כו

ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים. ירושלים בכלל ערי יהודה היא, אלא שבא להשמיענו שאף על פי שקרע על ערי יהודה קורע שוב על ירושלים ועל המקדש (עפ"י רמב"ן, ריטב"א).

'אלא ברוב צבור וכמעשה שהיה'. פירוש, שנקבצו רוב ציבור למלחמה ושמעו שנגפו לפני אויביהם, אפילו לא נהרגו [או הלכו בשבי. נמוקי יוסף] אלא המיעוט מהם (תורת האדם להרמב"ן; יו"ד שם, לו).

'אחד השומע ואחד השומע מפי השומע חייב לקרוע...' ע' ביוסף דעת סנהדרין נו ס.

'אתאי בת נעמיא בעא למיבלעיה... לא אמרו אלא בזרוע וכמעשה שהיה.' מן הטעם הזה הורה הגרש"ז אויערבך וצ"ל על ספר תורה שנפל מתוך ארון הקודש ר"ל, שאין הציבור מתענים כיון שלא נפל הספר מידי זרוע אדם וכמעשה שהיה (הליכות שלמה ח"א כב, לט). ובאגרות משה (או"ח ח"ג סו"י ג) הורה על מעשה שבשעת הוצאת ספר תורה נשמת ספר תורה אחד ונפל לארץ – שהרואים יתענו. ואם נפל רק מצד אחד מיד האדם ואילו הצד השני נשאר ביד המחזיק – נראה שאין מתענים [אבל זה שנפל מידו ראוי שיפריש מעות לצדקה] שאין זו נפילה ממש (רשימות הגרש"ז א – הלי"ש שם, וצויין שם שכן מובא בשם החזו"א). ובאגרות משה (או"ח ח"ג סו"י ג) כתב שיש מקום לכאן ולכאן ומהראוי להתענות אבל הרוצה להקל אין מזניחים אותו.

'הא דפגע במקדש ברישא'. רש"י פירש שנכנס דרך שידה תיבה ומגדל, ואילו הרמב"ם פירש (וכ"ה בשו"ע או"ח תקסא, ב) שבא דרך המדבר, שאז רואה המקדש תחילה ואחר כך את ירושלים. ע' במשנ"ב תקסא סק"ז בשם פוסקים שמהגיע לצופים צריך לקרוע אעפ"י שעדיין לא ראה את העיר. ולכאורה זהו דוקא להרמב"ם ושו"ע, אבל לפרש"י אין לומר כן, שא"כ כשנכנס בשידה וקורע למקדש בדין הוא שיקרע באותה שעה גם על העיר אעפ"י שלא ראה, ודוחק להעמיד כשהיה צריך לקרוע ולא קרע, ולא חשב בקריעתו אלא על המקדש.

הנה כמה פסקי הלכות מלוקטים בענין קריעה על ערי יהודה, ירושלים ומקום המקדש. **ראה את מקום המקדש ולא קרע** – שוב אינו קורע למחר (כן מובא בספר הר הקדש בשם החזו"א). ונראה שאפילו באותו היום לא יקרע, כי מסתבר שלא תקנו לקרוע אלא בשעה שעדיין הוא רואה (עפ"י מנחת שלמה ח"א עג. וכן צדד והסיק למעשה באגרות משה או"ח ח"ה לו, ד). ונראה שאם ראה בתחילה בשבת או במועד, שוב אינו קורע לאחרי השבת והמועד. ומסתבר לומר שגם

כאשר ראה ולא קרע, ושוב ראה בתוך שלשים יום – אין צריך לקרוע, כי כשם שקריעה על המת אינה אלא בשעת חימום כך שיערו חכמים שרק ראייה ראשונה נחשבת שעת חימום. [ולפי"ז אין הדבר דומה לרואה את הים הגדול או את המלך או אילנות מלבלבים וכד', שמסתבר שאם לא בירך בפעם ראשונה שראה מברך בפעם השניה, אפילו הוא בתוך שלשים של ראייה ראשונה וע"ע בסמוך] (עפ"י מנחת שלמה ח"א עג. וצדד (מובא בהליכות שלמה ח"א פט"ז הערה ז) שיש מקום לדון אם מותר לראות בתחילה את המקדש בשבת ובמועד, שהרי זה צער גדול שבימות החול מתייבבים לקרוע עליו).

ובשו"ת אגרות משה (י"ד ח"ג נב,ד) נקט בהחלט שאם ראה בשבת וביום טוב פעם ראשונה ולא קרע, כשיראה שוב אף בתוך שלשים לראיתו הראשונה – צריך לקרוע (וע"ע בספר עיר הקדש והמקדש פרק יז ד,א, א,ו ובאגרות משה או"ח ח"ה לז,ג).

ראה את מקום המקדש מן הצופים ולחוץ, שהוא מרחק מהלך חצי שעה לדעת הכפתור-ופרח – אינו מברך. ואולם נחשבת ראייה זו לענין שאם ראה את מקום המקדש שוב בתוך שלשים יום לראייה זו – אינו מברך (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ה פה).

וצריך לחלק בין זה ובין הרואה בשבת ואח"כ ראה שוב בתוך שלשים – שנקט באג"מ בהחלט שצריך לקרוע כנ"ל, כי שם חל עליו חיוב קריעה בראיה ראשונה אלא שהיה מנוע מלקרוע הלכך חייב לקרוע כשרואה, אבל כאן ראייה זו לא חייבתו כלל, ובראייה השניה אין חידוש אצלו. וכפי האמור לעיל, לדעת הגרש"ז אפילו כשהיה מחויב בראיה ראשונה ולא קרע, אין חייב לקרוע כשרואה שוב תוך שלשים, שכבר אין זו שעת חימום.

ובבאור הלכה (ריח ד"ה במקום וד"ה כמו) נקט לענין ברכה על ראיית מקום הנס שאם ראה ולא ברך, מונה שלשים מעת ראייתו האחרונה שאז הוא לו כדבר חדש, ולא מעת שברך בפעם האחרונה [וא"ת מאי שנא מברכת האילנות שהביא המשנ"ב (סו"א רכו) ממהר"ל שמברכים אותה כל עוד לא גדלו הפירות אפילו לא בירך בראיה ראשונה] ודלא כמחצה"ש בדעת המג"א והח"א סג,א], ומשמע אפילו תוך שלשים לראיתו הראשונה. ונראה מפני שברכה זו נתקנה על החידוש שבטבע ודומה לברכת שהחינו על פרי חדש הלכך מברך גם שראה כבר מקודם, וכמו ברכת הלבנה מברך אעפ"י שראה אותה מקודם שמ"מ ניכר חידושה, משא"כ ברכת הראיה שלא על דבר חדש, כל שאין זו ראייה החדשה לו – אינו מברך. ואין זה תואם עם דברי הגרש"ז א הג"ל שנקט לענין שאר ברכות הראיה לברך בראיה שניה אפילו תוך שלשים לראיה הקודמת]. ולפי דבריו נראה שהוא הדין לענין ראיית מקום המקדש או ערי יהודה.

נראה דלענין זכר למצות ראייה (כמנהג ותיקי ירושלם ברגלים, לעלות ולראות מקום המקדש) נכון לראות דוקא את הרצפה ולא רק את מסגד עומר, אבל לענין קריעה אפשר שראיית המסגד גורם צער טפי וכל שכן שצריך לקרוע' (מתוך חדושי הגרש"ז א כת"י למסכתנו, מובא בהליכות שלמה ח"א פט"ז הערה 15).

קריעה על ערי יהודה וירושלים בזמן הזה –

'שם ב'פנים חדשות' עמ' לח מביא כת"ר צדדי הספק אם בזמנינו שהשלטון בירושלם הוא בידי ישראל, אם יש חיוב לקרוע עליה – חושבני דכל זמן שרואים עדיין בעיר הקדש והמקדש כנסיות של נכרים וגם קברי עכו"ם וכו', ואין אנו יכולים למעקף פולחנא נוכראה, עדיין היא בחרבנה. ועתה עינינו נשואות לשמים לראותה מהרה בפולחנא דשמיא בבנין בית הבחירה ונגילה בד' ונשמחה בישועתו לנצח' (עפ"י מנחת שלמה ח"א עג – מכתב הערות להגרמ"נ שפירא על ספרו 'הר הקדש').

ואילו באגרות משה (או"ח ח"ד ע,יא) כתב: 'ואלו הנוסעים לארץ ישראל, מסתבר שאף שעדיין לא נגאלנו בעוה"ר אין לקרוע בראיית ירושלים מאחר שהיא בחסד השי"ת בנויה לתפארת ואינה עכ"פ ברשות

אומות עכו"ם, וצריך לברך רק בראותו מקום המקדש אף כשרואים אותו מרחוק וכל שכן כשבאים לכותל, וכשרואין ערי יהודה שהם ברשות האומות, וכן אם איכא חלק מירושלים ברשות האומות, אף אם נבנו יפה – צריך לקרוע' (וכן שב והורה שם בח"ה לו,א).
 ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו עה) כתב שמסתימת הענינים נראה שאין הבדל בין זמן שעבר לזמן הזה לענין קריעה על ראיית ירושלים, ומ"מ הנח להם לישראל שסמכו שלא לקרוע. ועוד כתב שירושלים החדשה כנראה היא בכלל 'ערי יהודה' ורק העיר העתיקה נחשבת 'ירושלים'.
 וסיים שם: 'מה שמנהג שהעולם משתמטים אפילו מחיוב קריעה על מקום המקדש ועושים תחבולות שונות להפטר מזה – אין זה מנהג ותיקים, ודברי הש"ס מו"ק כו וטור ושו"ע סי' תקס"א מטפחים על פניהם'.

אם יש מנהג קבוע שאין קורעים על ראיית מקום המקדש בערב שבת אחר חצות, אף על פי שלא הונהג מנהג זה על פי גדולי תורה, יש לדבר טעם ובגדר 'מנהג' הוא. אבל אם אין בדבר מנהג קבוע, יש לקרוע אף בערב שבת אחר חצות מלבד אם כבר לבש בגדי שבת ולא יהיו לו בגדים אחרים ללבשם בשבת (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ג נב,ד; או"ח ח"ה לו,ב).
 ובספר הליכות שלמה (ח"א פט"ו הערה 17) מובא אודות מה שנהגו להקל שלא לקרוע בכל יום שאין אומרים בו תחנון, לא הורה הגרש"ז אייערבך לא להקל ולא להחמיר. ופעם נשאל בזה ע"י האדמו"ר בעל בית ישראל מגור זצ"ל וענה שאין לכך מקור בדברי הפוסקים אבל כך נהגו. אולם בעצמו היה מדקדק שלא יעברו עליו שלשים יום בלא ראיית הכותל המערבי

יש אומרים שתושבי ירושלים אינם נוהגים בקריעה על ראיית מקום המקדש, גם אם לא ראו שלשים יום. ובאגרות משה (או"ח ח"ה לו,ג) דחה סברה זו והורה שחייבים לקרוע.
 והגרש"ז אייערבך זצ"ל אמר שהדר בירושלם אף בשכונות המרוחקות כגון בית וגן הר נוף ורמות וכד', אעפ"י שמן הדין צריך לקרוע כיון שאינו דר סמוך למקום המקדש ולא ראהו שלשים יום, מ"מ המנהג הוא שאין קורעים. ולהטעים המנהג אמר שכל הדר באותה העיר וגם יכול להגיע בקלות למקום ואעפ"כ לא בא שלשים יום, ניכר שאינו מרגיש כראוי את צער החרבן, ומשום כך המנהג שאינו קורע.
 ופעם אמר לשואל בדרך תוכחה: הדר בירושלם ולא היה שלשים יום בכותל המערבי, על דבר זה עצמו ראוי לו לקרוע בגדו. ולאחרים אמר: אדם כזה אינו 'ראוי' לקרוע על המקדש כי איך לא ישים על לבו להתאונן על הגלות וחורבן ירושלים.

והורה פעם לשואל הדר בשכונת בית וגן ונהג לקרוע בכל פעם מפני שחשב שהמנהג שאין קורעים הוא בטעות, שיקפיד לילך בכל ל' יום שלא יבוא לידי ספק חיוב, ואם לא יעלה בידו יכול שפיר להתיר נדרו הואיל ומחשבתו טעות היתה, שא"א לומר על דבר זה שתלמידי חכמים גדולים נהגו בו שהוא טעות (מובא כל זה בהליכות שלמה ח"א פכ"ג הערה 116).
 וצ"ע לפי הסברות הנ"ל בתלמיד ישיבה הדר בירושלם ומבקר בכותל המערבי לפרקים, ועתה שלומד מחוצה לה לא הודמן לו להיות שם זמן רב, שלכאורה יש לו לקרוע אם הבגד שלו ולא של אביו.

(ע"ב) 'האומר לחבירו השאילני חלוקך ואלך ואבקר את אבא שהוא חולה והלך ומצאו שמת, קורע ומאחו וכשבא לביתו מחזיר לו חלוקו ונותן לו דמי קרעו'. אף על פי שעל האב אין מאחים לעולם, שונה כאן שאין הבגד שלו ואין לו רשות להשאירו מקורע, ואם נתן לו רשות לקרוע שלא יתבייש שם, לא הקנהו – הלכך מאחהו (מפרשים).

רכט

לכאורה נראה שבזמננו שסתם אנשים מקפידים ללבוש בגד מאחה, צריך להחזיר לו בגד אחר שאין ניכר בו הקרע.

ואין מברין אלא על מטות זקופות...'. מרש"י במשנה משמע שדין משנתנו אמור בכל הבראה (וכן נקט הריטב"א לעיקר), שהמנחמים יושבים על מטה זקופה, וכן כתב ריב"ז (הל' אבל עמ' נח) שהמברה הוא שיושב על מטה זקופה. ודעת הריטב"א שגם האבל יושב על מטה זקופה, שאין זה הגון שיאכל המברה במטה זקופה והאבל בכפויה, והרי עיקר דין משנתנו נסוב על דין האבל ולא על המנחמים. וכן יש לדקדק מלשון המשנה 'על מטות זקופות' – ולא אמרו 'מטה זקופה'.
ואם לבו של האבל גם בו – במנחם, ישבו שניהם על מטה כפויה. ויש מפרשים 'לבו גם בו' שאין האבל מצטער כל כך – יברוהו על מטה כפויה.
ויש מפרשים משנתנו כולה במועד, לומר שבמועד מברים רק על מטות זקופות מפני שאין כפיית המטה במועד (עפ"י רמב"ן, וכ"פ בשו"ע או"ח תקמ"ח וי"ד תא"ד). ואולם הברייתא ודאי מדברת בשאר ימות השנה, כי במועד אין חילוק אם דעתו גסה אם לאו (עפ"י ריטב"א. והפוסקים השמיטו דין זה מפני שאין לנו כפיית המטה כיום).

דף כז

ע"פ דגדא. זו לשון 'חדושי הר"ן' במסכת סנהדרין (כ. חדושי הר"ן על סנהדרין, אין ודאות שהם של הר"ן):
'פירש רש"י ז"ל: למזל הבית מונחת משום נישוח. ואין פי' נכון דח"ו לא תהא כזאת בישראל, דודאי אסור הוא מפני דרכי האמורי ויותר חמור ממנו, אלא יש לפרש שאותה המטה היו עושין לסימן של עושר, לומר שיש להם בגדים יותר מכדי צרכן, לעשות מטה שלא לצורך. ובדרך השאלה קורין אותה המטה העולם, מטה של מזל טוב'.

והרא"ש בתוספותיו שם פרש שאין בדבר משום דרכי האמורי כי אין זה נישוח אלא כמו שאמרו (בפרק ערבי פסחים. וע' משנ"ב רמא סק"ה) 'שרא דעניותא – נביל שמיה', וכשהבית נקי ויש בו מטה מוצעת, אין שר עניות שוכן בו, אלא שר של עשירות ד'נקיד' שמו, השוכן במקום נקי וצח.

מידי דהוה אמטה מיוחדת לכלים... – אך לא ממש כמותה, כי מטה המיוחדת לכלים אפילו זקיפה אינה צריכה, כפי משמעות סתימת הברייתא, ואילו דרגש צריך זקיפה. והטעם הוא משום שמטה העשויה לכלים כליה מוכיחים עליה, ואילו הדרגש אין בו היכר (תוס' הרא"ש; רבנו יונה סנהדרין כ.). ואולם הריטב"א כאן כתב שמטה המיוחדת לכלים צריכה זקיפה, ודוקא 'לכפותה' אמרו שאין צריך.

אמר ליה ההוא מרבנן ורב תחליפא בר מערבא שמיה... על הביטוי 'ההוא מרבנן' – ע' במובא בנדרים נו.

הא בבית האבל הא בבית המנחמין. נראה שמביאים לשם מוגמר ובשמים כדי לטהר האויר ולהעברת מחנק וריח [כיו"ב מבואר בפוסקים שמביאים לבית שהמת שם כדי להעביר הסרחון. יו"ד שעת, ז] – אבל אין מברכים עליו מפני שלא נועד לבשם אלא להעביר הריח.

אסקוטלא – קערה קטנה (רב האי גאון כלים ל, א; הערוך 'אסקוטלא').

(ע"ב) 'בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי נדות מתות'. פירוש, כל הכלים שהיו במיטתה